

OSMANLI ŞER'İYE MAHKEMELERİNDE KÂTİPLERİN KADILARA VEKALET ETMESİ

Deputisation of Clerks to Kadis in Ottoman Sharia Courts

*Arş. Gör. Dr. Betül KAYAR**

ÖZET

Osmanlı Şer'İye mahkemelerinde hüküm makamı olarak kadılar yer almıştır. Kadılara mahkeme işlerini yürütürken nâib ve kâtipler başta olmak üzere çeşitli görevliler yardımcı olmuştur. Kadıların mahkemede bulunmadığı hallerde nâibler kadı yerine uyuşmazlıklara bakmış ve hüküm vermiştir. Rastladığımız bazı Şer'İye sicillerinde ise başkâtiplerin kadının bulunmadığı hallerde tıpkı nâib gibi kadıya vekalet edebildiği görülmüştür. Şer'İye sicilleri dışında literatür ve mühimme defterlerinden faydalanılarak konu incelenmiş ve elde edilen

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, betul.kayar@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0640-0457.

Makalenin Geliş Tarihi: 20.07.2023

Makalenin Kabul Tarihi: 07.09.2023

⇒ Atıf Şekli: Betül Kayar, "Osmanlı Şer'İye Mahkemelerinde Kâtiplerin Kadılara Vekalet Etmesi", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2023), 1000-1027.

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

bulgular şu şekilde olmuştur: İslam hukuku kâtiplerin bazı hallerde kadıların yerine geçerek hüküm kurabilmesini kabul etmiştir. İslam devletlerinde bu yönde uygulamalar mevcut olmuştur. Osmanlı yargılama hukukunda da kâtipler kadılara vekaleten mahkeme işlerini yürütebilmiştir. Başkâtipler kadı veya nâibin görev yerine geç gelmesi, herhangi bir sebeple mahkemede bulunmaması, azledilmesi veya vefat etmesi halinde mahkemede kadıya vekaleten görev alabilmiştir. Kâtipler ise özellikle mahkeme dışında yapılması gereken keşif gibi işlemleri kadıya vekaleten yerine getirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kâtip, kadı, vekil, şer'îye mahkemesi, şer'îye sicilleri.

ABSTRACT

In the Ottoman sharia courts, kadıs were the judgement authority. The kadi was assisted by various officials, especially nâibs and clerks, in the conduct of court affairs. In cases where the kadi was not present in court, nâibs dealt with disputes and issued judgements instead of kadi. In some of the kadi records we have come across, it has been observed that the chief clerk could deputise the kadi in the absence of the kadi, just like the nâib. Apart from the kadi records, the subject was analysed by making use of literature and books of mühimme, accordingly the findings were as follows: Islamic law recognises that clerks may, in some cases, substitute the judges and make judgements. There had been practices in this direction in Islamic states. Also in Ottoman jurisdictional law, clerks were able to conduct court affairs by deputising kadıs. The chief clerks could deputise for the kadi or nâib in the event that the kadi or nâib arrived late, was absent from court for any reason, was dismissed, or died. Clerks, on the other hand, were able to carry out procedures such as discoveries that had to be carried out outside the court on behalf of the kadi.

Keywords: Clerk, kadi, deputy, sharia court, kadi records.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti yargı teşkilatında pek çok kurum ve görevli rol almıştır. Divan-ı Hümayun söz konusu yargı organlarının en başında gelmiş, merkezde toplanan İkinci Divanı, Çarşamba Divanı, Cuma Divanı, Ağa Divanı da uyuşmazlıkların çözümlenmesinde görev almıştır. Bu divanlar dışında Eyalet Divanları taşradaki uyuşmazlıklar için başvuru yargı makamlarından olmuştur.¹ Cemaat mahkemeleri ve konsolosluk mahkemeleri de uyuşmazlıkların görüldüğü mahkemeler arasında yer almıştır. Osmanlı uygulamasında alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak muslihûn müessesesine başvurulabilmiştir². Ancak şer'îye mahkemeleri Osmanlı tebaasının uyuşmazlıklarının çözümlendiği mahkemelerin başında gelmiştir.³ Şer'îye mahkemelerinde yargılama işlemlerini kadılar yürütmüştür.⁴ Kadılara bu işlemleri yerine getirirken çok sayıda memur yardımcı olmuştur. Bu yardımcıların başlıcaları literatürde nâib⁵, kâtip, şuhudül-hal⁶, kassam⁷,

-
- ¹ Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Sayram Yayınları, 2018), 166, 175. Divan-ı Hümayun'un yargı yetkisi için bakınız: Yılmaz Yurtseven ve Gamze Nur Şahin, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1 (2016): 159-206.
 - ² Ahmet Kılınç, "Osmanlı Devleti'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihûn: Osmanlı Arabuluculuğu", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, 2, (2016): 15-81.
 - ³ Coşkun Üçok ve Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2017), 239-244.
 - ⁴ Kadılar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2016).
 - ⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Betül Kayar, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Nâib", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1 (2020): 189-234.
 - ⁶ Şuhudül-hal, şer'îye mahkemelerinde gözlem yapan ve o bölgenin ileri gelenlerinden en az iki kişiden müteşekkil kimselerdir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki 'Şühûdü'l Hâl' Nasıl Değerlendirilebilir?", *bilig*, 44 (2008), 25-44; Nasi Aslan, *İslâm Yargılama Hukukunda "Şühûdü'l Hal" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması* (Adana: Karahan Kitabevi, 2018); Yılmaz Yurtseven ve Gürcan Kayar, "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şühûdü'l Hâl", *AÜHFD*, 8/1 (2018), 57-77; Ahmet Kılınç ve Betül Kayar, "Osmanlı Yargılama Hukukunda 'Şühûdü'l Hâl'in Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirme Gerekliliği", *Adalet Dergisi*, 62-63 (2019), 33-48; Ahmet Kılınç ve Merve Nur Öztürk, "Osmanlı Yargılama Hukukunda Şühûdü'l Hâlin Statü ve Mesleklerinin Tahlili", *NEÜHFD*, 4/1 (2021),

muhzır⁸ şeklinde sıralanmıştır. Söz konusu yardımcıları arasında nâiblerin kadının vekili olması suretiyle hüküm kurabilmiş olduğu bilinmektedir.⁹ Buna göre nâib, kadı mahkemede bulunmadığında kadıya vekaleten hüküm verebildiği gibi mahkeme dışında yapılması gereken keşif gibi işlemleri yine kadıya vekaleten yerine getirebilmiştir. Kâtipler ise esas olarak mahkemeye intikal eden hususları kayıt altına almakla görevli olmuştur. Mahkeme dışında yapılan işlemlerde de bulunabilen kâtipler yine bu işlemlerin kaydını tutmuştur. Ancak şer'îye sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere kâtipler zaman zaman kadıya vekalet edebilmiştir. Peki bu uygulama yalnızca Osmanlı Devleti'nde mi olmuştur? Osmanlı yargılama hukukunda kâtiplerin kadılara vekaletine sıkça başvurulmuş mudur? Bu yöntem herhangi bir kanunla düzenlenmiş midir? Çalışmamızda cevabı aranan sorulardan bazıları bu şekildedir. Bu sorulara cevap aranırken şer'îye sicillerinin dışında literatürdeki çalışmalardan ve mühimme defterlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti resmi mezhep olarak Hanefi mezhebini benimsemiş olduğundan çalışmamızda Hanefi mezhebinden görüşler ön planda tutulmuştur.

Literatürde kâtiplik kurumunu inceleyen çalışma sayısı çok fazla olmayıp rastladığımız iki çalışmadan burada bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki TDV İslam Ansiklopedisi'nde yer alan "*Kâtip*" maddesidir. Maddede öncelikle kâtiplik kurumu tanımlanmış sonrasında İslam devletlerinde bu kurumun nasıl işlediğine yer verilmiştir. Osmanlı Devleti bakımından yapılan incelemede ise merkez teşkilatta görevli kâtipler ele alınmıştır.¹⁰ Diğer çalışma ise Nuri Kavak tarafından kaleme alınan "*Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve*

185-205; Merve Nur Öztürk, "Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l Hâl", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2021.

⁷ Kassam vefat eden kimselerin terekelerinin taksimini gerçekleştiren şer'î memurdur. Said Öztürk, "Kassam", TDV İslam Ansiklopedisi, 24 (2021): 579-582.

⁸ Muhzır davacı ve davalı tarafı mahkeme huzuruna getiren görevlidir. Recep Ahışhalı, "Muhzır", TDV İslam Ansiklopedisi, 31 (2020): 85-86.

⁹ Kayar, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Nâib", 189-234.

¹⁰ ustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kâtip", TDV İslam Ansiklopedisi, 25 (2022): 49-52; Erhan Afyoncu ve Recep Ahışhalı "Kâtip", TDV İslam Ansiklopedisi, 25 (2022): 53-55.

Önemi” isimli makaledir.¹¹ Makalede şer’iye mahkemelerinde görev alan kâtipler incelenmiş olmakla birlikte konu kâtiplerin eğitimleri, maaşları şer’iye sicillerini nasıl tuttukları ile sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bunun dışında Türk hukuk tarihi eserlerinde kâtipler kadı yardımcılarında sayılarak kısaca görevlerinden bahsedilmiştir¹². Kâtiplerin kadıya vekalet etmesini inceleyen bir çalışmaya ise litare-türde rastlanılamamıştır. Konuya hukuki perspektiften bakan bu çalışmamızın literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

I. KÂTİBİN TANIMI, NİTELİKLERİ, TAYİNİ VE GÖREVLERİ

Kâtip, “yazmak” anlamına gelen “ketb” sözcüğünden türetilmiş olup “yazı işleriyle uğraşan kimse, yazıcı” gibi anlamlara gelmektedir. Arapça olan bu isim için sözlükte “kitâbet eden, yazan, yazıcı; usta yazıcı”¹³ şeklinde tanımlara yer verilmiştir. Yine kâtip, İslam devletlerinde ve Osmanlı uygulamasında devletin çeşitli işlerini yerine getirmekle görevli memurları ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁴ Bu görevliler arasında şer’iye mahkemelerinin kayıtlarını tutmakla görevli kadı yardımcılarında bulunmaktadır.

İslam hukukuna göre kâtip; Müslüman, adaletli, hukuk bilgisini haiz olmalıdır. Yine bir kişinin kâtiplik yapabilmesi için ayırt etme gücüne sahip, baliğ ve hür olması şartları aranmıştır. Mahkeme kâtipleri Kuran, hadis ve fıkıh ilimlerine hakim olmalıdır. Hanefi fakihlerden Serahsî de kâtibin gerektiğinde hakimin yerine geçeceğini belirte-

¹¹ Nuri Kavak, “Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi”, Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies, 2/2 (2015): 1-10.

¹² Halil Cin ve Ahmed Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011), 273; Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, 244; M. Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi (İstanbul: Beta, 2014), 85; Cin ve Akyılmaz, Türk Hukuk Tarihi, 174; Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Hukuku (İstanbul: Arı Sanat, 2019), 378; Mustafa Avcı, Türk Hukuk Tarihi Dersleri (Konya, MimozaYayınları, 2012), 108; Abdullah Demir, Mufassal Türk Hukuk Tarihi (Ankara: Astana Yayınları, 2019), 264.

¹³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Ankara: Aydın Kitabevi, 2017), 570.

¹⁴ Küçükbaşcı, “Kâtip”, 49.

rek hakimliğe ehil kimseler arasından seçilmeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁵ Dolayısıyla kâtiplerin gerekli görülen hallerde kadıya vekaleten işlem yapabileceği yönünde içtihat yapan İslam hukukçuları da mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nde kâtip, kadı veya nâib tarafından mürasele¹⁶ ile tayin edilmiştir.¹⁷ Söz konusu tayin merkeze bildirilerek berat istenmiştir. Görevini birkaç yıl devam ettiren kâtip sırasıyla üçüncü ve ikinci kâtipliklere yine mürasele ile getirilmiştir. Söz konusu kâtip, başkâtipliğin boşalması halinde kadı veya nâibin talebi var ise başkâtipliğe tayin edilmiştir.¹⁸

Türk hukuk tarihi eserlerine bakıldığında kâtibin kadı yardımcılarlarından biri olarak ifade edildiği görülmekte olup genellikle şer'îye mahkemelerindeki görevlerine kısaca yer verilmiştir. Buna göre kâtipler kadının vermiş olduğu kararları sak usulüne göre defterlere geçirmiş, hüccet ve ilamları kaleme almıştır. İzledikleri usul çerçevesinde aynı davaların aynı şekilde yazılmasını sağlamış olan kâtipler muhakeme sırasında bir eksikliğin olmaması bakımından da önemli rol oynamıştır. Kâtipler hukuk metinlerini yazma hususunda yetişmiş, genellikle medrese çıkışlı kimseler arasından seçilmiştir. Bu bağlamda kadılar nâiblerini daha çok kâtipleri arasından seçmiştir.¹⁹ Kâtiplerin

¹⁵ "... Çünkü kâtip en önemli işlerde hakimin yerine geçer. Bu nedenle kâtip ancak hakimliğe ehil kimselerden seçilir." Serahsî, Mabsût C. 16, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Tercüme Eden: Soner Duman/Osman Güman, Tahsis Eden: Hamdi Döndüren/Fahrettin Atar (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2018), 143; Fahrettin Atar, İslam Adliye Teşkilatı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 143.

¹⁶ Mürasele resmi kadı mektubu anlamına gelmektedir. Devellioğlu, Lûgat, 856.

¹⁷ Mahkeme kâtiplerini tayin etme yetkisinin kadıda olduğu mühimme defterlerindeki kayıtlarda da zaman zaman ifade edilmiştir: "*Rodocuk kâdîsına hüküm ki: ... Halil ... bundan akdem kitâbetden ref' olunmuş idi. ... mahkeme kitâbeti umûri kuzâta müfvevazdur; dilersen kitâbet hıdmetinde istihdâm eyleyüp min-ba'd âharı dahl ü ta'arruz itdürmeyesin.*" 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) <Özet-Transkripsiyon-İndeks> (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002), 114-115.

¹⁸ Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 187.

¹⁹ Cin ve Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, 273; Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, 244; Aydın, Türk Hukuk Tarihi, 85; Cin ve Akyılmaz, Türk Hukuk Tarihi,

şer'iatı bilmesi gerekli bulunmuştur. Son olarak sicil kayıtlarının düzgün tutulmasının yanında saklanması da kâtiplerin görevleri arasında olmuştur.²⁰

Kâtibin tanımı, nitelikleri, tayini ve görevlerine yer verilmesinin ardından uygulamada kadiya vekaleten ne gibi işler yürüttüklerini inceleyebiliriz. Bu bağlamda Osmanlı Devleti uygulamasına bakılmadan önce İslamiyet öncesi Türk devletleri ile İslam devletlerindeki uygulamanın incelenmesi yerinde olacaktır.

II. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE KÂTİP

İslamiyetin kabulünden önceki Türk devletlerinin hukuk sistemi hakkında bilgi veren çeşitli kaynaklar mevcuttur. Konumuz ile ilgili olarak İslamiyet öncesi Türk devletlerinde mahkeme kayıtlarını tutmakla görevli kâtiplerin olup olmadığı eğer var idiyse bu kimselerin gerektiğinde hakime vekalet edip etmediği sorularının cevaplarını bulmaya çalışacağız.

Divan-ı Lûgat-it Türk, İslamiyet öncesi Türklerin sahip olduğu kurumlar hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Bu kaynakta yazı yazmakla ilgili pek çok ifadenin tanımına rastlanılmıştır. Bunlar; yazmak anlamına gelen "*biti*", yazma, yazı anlamlarına gelen "*bitig*", kitap, mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kağıt anlamlarına gelen "*bitik*" gibi kelimelerdir.²¹ Yine "*bitik*" yazma anlamına gelen mastar olarak ifade edilmiştir.²² "*Bitikçi*" ise İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yazı yazma işleriyle ilgilenen önemli bir memuriyettir. Bitikçi, hanın yani

hi, 174; Ekinci, Osmanlı Hukuku, 378; Avcı, Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 108; Demir, Mufassal Türk Hukuk Tarihi, 264.

²⁰ Ortaylı, Kadı, 83.

²¹ Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lûgat-it Türk C. IV. Çeviri: Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 95-96.

²² Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lûgat-it Türk C. I-II-III. Çeviri: Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 384.

hükümdarın kâtibi, baş yazmanı olmuş, sonradan dış işleriyle ilgilenen bir memuriyet halini almıştır.²³

Yusuf Has Hacib tarafından 1070 yılında Karahanlı hükümdarı Buğra Han'a sunulmuş olan Kutadgu Bilig, Türk hukuk tarihi hakkında önemli bilgiler sunan bir diğer eserdir. Eserde devlet idaresi, hukuk ve ahlak hakkında geleneksel anlayışlara yer verildiği görülmektedir.²⁴ Devlet idaresi ile ilgili önemli bilgiler içeren Kutadgu Bilig'de kâtiplere de yer verilmiştir.²⁵ Ancak burada da bahsi geçen kâtipler hakanın hizmetinde bulunan kâtipler olmuştur.

Tarih-i Cihan Güşa; Moğollar, Harezmsahlar, Karahıtaylılar ve Uygurlar hakkında bilgi vermesi bakımından önemli bir eserdir. Yazarı Cüveynî bizzat Emir Argun, Hülâgü gibi hanların kâtipliğini yapmıştır.²⁶ Eserde Moğol devletinde önemli makama gelen Uygur bitikçiden, Moğol hakanı tarafından farklı bölgelere gönderilen memurlar arasında bulunan kâtiplerden, devletler arası anlaşma imzalanması için gönderilen heyette bulunan kâtiplerden, şehzadeleri temsil eden kâtiplerden, divanların kâtiplerinden ve içerisinde devlet başkanının hizmetinde bulunan kâtiplerin geçtiği hikayelerden bahsedilmiştir.²⁷ Görüldüğü üzere bahsi geçen kâtipler, devlet yöneticisi hakanın yardımcıları ve divanlarda görev alan kâtipler olup mahkeme kayıtlarını tutan memurlar değildir.

²³ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 103; Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 40-41.

²⁴ Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, 83, 85.

²⁵ "Hizmetli ...

Akıl, anlayış varsa kâtip olur

...

Bu türlü hizmet ederek yaranırsa kişi

... hakanın sözünü açtığı kâtip

... olur ...

...

Eğer yazıcı ya da sır kâtibi olursan

Gönül sırrını sıkı tut, kaçırma ağzından" Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çeviri: Ayşegül Çakan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 305-307, 312.

²⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çeviri: Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 3, 17, 20.

²⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 97, 197, 208-209, 215-216, 237, 268, 405-406.

Uygurlardan önceki dönemlere ait epigrafik kaynak sayısı az olup Uygurlardan sonra bu kaynakların sayısında artış olmuştur. Uygur döneminden günümüze ulaşan epigrafik kaynaklar arasında kişilerin akdettiği sözleşmeler çok sayıda bulunmuştur. Söz konusu hukuki belgelere bakıldığında sözleşmenin tarihi, tarafları ve konusunun yanı sıra sözleşmeyi kaleme alan kimselerden de bahsedildiği görülmüştür. Buna göre kimi sözleşmelerde sözleşmenin taraflarından biri sözleşmeyi kaleme almışken²⁸ kimi sözleşmelerde taraflar haricinde bir başkası sözleşmeyi yazmıştır.²⁹ Sözleşmeleri yazan kimselerden ise kâtip, yazıcı veya benzeri şekillerde bahsedilmemiştir.

Bu bağlamda İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yazı yazmakla görevli kimseler bulunmuş olup hükümdarın hizmetlisi olarak veya divanlarda görev almışlardır. Bunlardan baş yazıcı ise “*bitikçi*” şeklinde anılmıştır. Yine Uygurlar döneminde kişiler arasında yapılan sözleşmeleri kaleme alan kimseler olmuş ancak bu kimseler yazıcı, kâtip veya benzer bir şekilde anılmamıştır. İncelediğimiz eserler çerçevesinde İslamiyet öncesi Türk devletlerinde mahkeme kararlarının yazıya dökülmesi hususunda ise açık bir bilgiye rastlanılamamıştır.

III. İSLAM DEVLETLERİNDE KÂTİP VE KADIYA VEKALET ETMESİ

İslamiyet’in ilk dönemlerinde tahkim usulüne benzer şekilde basit yargılama usulü benimsenmiştir. Kadı huzuruna birlikte gelen davacı ile davalı, iddia ve savunmalarını kadıya bildirmiştir. Kadı taraf-

²⁸ “*Küskü (fare) yılında, bana pamuklu gerektiği için Pulat’tan yüz parça pamuklu aldım ... Tulat adlı kadın köleyi sattım. Bu kölenin satış bedeli olan yüz parça pamukluyu, ben Kalımdu, bu belgenin düzenlendiği günde tam olarak teslim aldım. Ben Pulat, pamukluları hiç eksik olmadan tam olarak teslim ettim ... Bu mühürlü belgeyi ben Kalımdu İrgül, ben özüm yazdım.*” Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, 41.

²⁹ “*Koyun yılının, üçüncü ayının yirmi ikisinde bana, Mın Temür’e faizi ile şarap gerekti. Turi Başkı’dan yarım kap şarap aldım. Yeni güz (başında) karşılığında bir kova tatlı şarap vereceğim. ... Bu nişan ben Mın Temür’ündür. Ben Turmuş (bu belgeyi) Mın Temür’ün söylemesi üzerine yazdım.*” Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, 42.

ların sunmuş olduğu delillerle bağlı kalarak dava hakkında hüküm vermiştir. Başlangıçta ağır ceza davalarına halife ve valiler bakmış ancak Emeviler döneminden itibaren kadılara da ceza davalarına bakma yetkisi verilmiştir. Dava türlerinin yanında zamanla nüfusun artmasıyla dava sayısı da artmış, kadılar yargılama işlerini yürütmele-ri için kâtip, muhızır, müzekki gibi yardımcılara ihtiyaç duymuştur.³⁰

İhtiyaç duyulan bu yardımcılardan kâtiplere Hz. Peygamber ve dört halife döneminde çok rastlandığı söylenemez. Zira bu dönem dava sayısının az olması sebebiyle kararlar yazıya dökülmemiştir. Ancak Hz. Ömer ve Hz. Ali dönemlerinde kadıların kâtipleri bulunduğuna dair bilgiler veren kaynakların da mevcut olduğu ifade edilmelidir. Mısır'da ise mahkeme kayıtları Muaviye döneminin ilk kadısı olan Süleym b. İtr Tüçîbî ile başlamış, bu dönemden sonra mahkemelerde kâtipler yer almıştır.³¹

Başlangıçta fazla ihtiyaç duyulmayan kâtipler ilerleyen dönemlerde önemli bir konum arz etmiştir. İslam hukukunun şekillendiği ilk dönemlerde kadılar müçtehid derecesinde alimler arasından tayin edilmişken Emeviler dönemi ile birlikte kadılık mesleğinin ilk basamağı olarak mahkeme zabıt kâtipliği esas alınmıştır. Mahkeme zabıt kâtibî olan kişi daha sonra nâib, sonrasında kadı, en nihayetinde kadilkudât olarak tayin edilebilmiştir.³²

İslam devletlerinde kâtiplerin bazı hallerde kadıya vekalet etmiş ve davalara bakabilmiş olduğu görülmektedir. Abbasi döneminde Mısır'da görev alan kadı Hayr b. Nu'aym'ın kâtibî olan Gavs b. Süleyman, kadının hasta olması durumunda mahkemede kadılık görevini

³⁰ Fahrettin Atar, "Mahkeme", TDV İslam Ansiklopedisi, 27 (2003): 340.

³¹ Atar, "Mahkeme", 340. Süleym b. İtr'in bu uygulamaya başlaması, daha önce verdiği bir kararın uygulanması sırasında ihtilafa düşülmesiyle olmuştur. Buna göre Süleym b. İtr bir miras davasında karar vermiş, fakat taraflar anlaşmazlığa düşerek tekrar kendisine başvurmuşlardır. Bu kez kadı, taraflar arasındaki dava hakkında verdiği kararı kayıt altına almıştır. Bu şekilde Süleym b. İtr Emeviler döneminde mahkeme kararlarını kayıt altına alan ilk kadı olmuştur. Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 184.

³² Fahrettin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 121.

ifa etmiştir.³³ Dolayısıyla kâtip kadının bir sebepten ötürü mahkemede bulunmaması halinde kadıya vekaleten davaları karara bağlayabilmiştir. Bu noktada İslam mahkemelerinde görev alan zabıt kâtiplerinin kadı vekili olup olmadıkları sorusu akla gelmektedir. Hanefi fakihlerinden Serahsî bu soruya olumlu cevap vermiştir. Serahsî'ye göre mahkeme kâtipleri en önemli işlerde hakimın yerine geçebilmiştir.³⁴

Yine İslam hukukunu uygulayan Anadolu Selçuklu Devleti'nden günümüze ulaşan bir mahkeme sicil kaydı, kâtibin nâib sıfatı ile anılabilmiş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1298 tarihli mahkeme kaydının başında mahkemenin kadısı, olayın önünde gerçekleştiğini belirtmiş; ilgili kaydı tutan kişi ise kaydın sonunda kendisini "*Bunu yazan nâib Ahlatlı Muhammed bin Musa...*" şeklinde ifade etmiştir.³⁵ Dolayısıyla mahkeme kayıtlarını tutmakla görevli kâtipler aynı zamanda nâib şeklinde anılabilmiştir. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'nde de kâtiplerin kadıya vekil (nâib) olarak görevlendirilebilmiş olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak İslam hukukunun ilk dönemlerinde ihtiyaç duyulmayan kâtipler halifeler döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. Emeviler döneminden itibaren kadılık mesleğinin ilk basamağı haline gelen kâtipler sırasıyla nâiblik, kadılık ve kadilkudâtılık mevkilerine yükselbilmiştir. Kâtipler kadının hasta olması gibi mahkemede bulunmadığı bazı hallerde kadının yerine davaları karara bağlayabilmiştir. İslam hukukçuları arasında kâtiplerin kadıların vekili olabileceğini kabul eden ve bu noktadan hareketle kâtiplerin kadılarda aranan özelliklere sahip olması gerektiğini savunan görüşler mevcuttur. Günümüze ulaşan bir mahkeme sicil kaydında, kaydı kaleme alan kâtibin kendisinden nâib şeklinde bahsetmiş olması Anadolu Selçuklu Devleti'nde de benzer uygulamanın mevcut olmuş olabileceğini göstermektedir.

³³ Ebu Ömer Kindi, K. Kudat Ellezine Vellev Kada, Mısır, R. Gottheil, Paris, (1908), 47'den aktaran Atar, İslam Adliye Teşkilatı, 143.

³⁴ Serahsî, Mabsût, 143; Atar, İslam Adliye Teşkilatı, 143.

³⁵ Osman Turan, "Selçuk Türkiye'sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukukî Bir Vesika", Belleten, 16/62 (1952): 260.

IV. OSMANLI DEVLETİNDE KÂTİP VE KADIYA VEKALET ETMESİ

Osmanlı yargılama hukukunda kâtipler güvenilir, salih, dava yazma ve ilam tanzim etme usulüne vâkıf kimseler arasından tayin edilmiştir. Kâtipler mahkemede tarafların iddia ve savunmalarının dışında şahitlerin şahitliklerini de kayıt altına almıştır.³⁶ Söz konusu görevleri yerine getiren kâtipler uzun sürelerle çalışmış³⁷ bu süre yirmi yıla kadar uzayabilmiştir. Şer'îye mahkemelerinde görev alan kâtipler birden fazla olduğunda kâtiplerden biri başkâtip statusünde kabul edilmiştir. Osmanlı şer'îye mahkemelerinde başkâtip ve kâtiplerin kadıya vekalet etmeleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

A. Başkâtipler

Başkâtip, Osmanlı şer'îye mahkemelerinde uzun süreyle kâtiplik yapanlar arasından tayin edilmiştir. Başkâtipliğin ilk aşaması olarak kişi, kadı tarafından mürasele ile mukayyid olarak tayin edilmiş ve merkeze yazı yazılarak berat talep edilmiştir. Bu görevde birkaç yıl çalışan kişi yine mürasele ve berat ile üçüncü kâtipliğe tayin edilmiştir. Burada da bir süre çalıştıktan sonra ikinci kâtipliğe atanmış, bu görevde iken başkâtipliğin boşalması ve kadı veya nâibin uygun görmesi halinde yine mürasele ile başkâtipliğe tayin edilmiştir. Örneğin 1787 yılında Ankara şer'îye mahkemesinde Abdülcélil Efendi

³⁶ Abdulaziz Bayındır, İslâm Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması) (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 107. Şahitlik müessesesi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Yılmaz Yurtseven, "İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi", Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 2, (2018): 85-139.

³⁷ "Rodoscuk kâdîsına hüküm ki: Nefs-i Rodoscuk Mahkemesi'nde on sekiz yıldan berü gelen kuzât u nuvvâb istihdâm idgeldükleri Halîl için ... bundan akdem kitâbetden ref' olunmuş idi. Lâkin mezbûr Halîl ehl-i ilm olup san'at-ı kitâbetde mâhir ve temes-sûkât-ı şer'îye kitâbetine her vechile kâdir olup ... nice zamândan berü kazâ-i mezbûr mahkemesinde kitâbet hıdmetinde olup ... hıdmet-i mezbûrede istihdâm olunması bâbında hükûm-i hümayûnum recâ eyledüklerin arzyledüğün ecilden buyurdum ki: ... arzulunduğı üzere mezbûr Halîl müstekîm ü dîndâr olup kimesneye zarar-ı şer'îsi yoğusa bu makûle mahkeme kitâbeti umûri kuzâta müfvevzadur; diler-sen kitâbet hıdmetinde istihdâm eyleyüp min-ba'd âharı dahl ü ta'arruz itdürmeye-sin." 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) <Özet-Transkripsiyon-İndeks> (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002), 114-115.

başkâtip, es-Seyyid Halil Efendi ikinci kâtip olarak görev almakta iken 1792 yılında Halil Efendi'nin başkâtip olduğu görülmektedir.³⁸ Yine Diyarbakır şer'îye mahkemesi kayıtlarında geçen bir müraseleden başkâtip olarak tayin edilen kâtibin aynı mahkemede yirmi seneden fazla süredir çalıştığı anlaşılmaktadır.³⁹

Literatüre göre şer'îye mahkemelerinde görev alan başkâtipler kadı veya nâibin izni ile nikah kıyabilmiş, nâibe vekalet edebilmiş ve gerektiğinde keşfe gidebilmiştir.⁴⁰ Şer'îye sicillerindeki kayıtlara bakıldığında da kadı veya nâibin görev yerine geç gelmesi, bir sebepten ötürü mahkemede bulunmaması, azli veya ölmesi gibi hallerde mahkeme işlerini başkâtiplerin vekaleten yürütmüş olduğu görülmüştür. Bu bilgileri edinmiş olduğumuz şer'îye sicil kayıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

İlk örneğimiz görev yerine geç gidecek olan nâibe başkâtibin vekalet etmesidir. Buna göre 1713 yılında Antep niyabetine tayin edilen İbrahim Efendi, bölgeye geç varacak olup bu süre içerisinde mahkeme işlerine bakmak üzere mahkeme başkâtibi es-Seyyid Ahmed Efendi'nin görevlendirilmiş olduğu "*umûr-ı ibâdullâha mecd ü sâî olub ihtimam üzre olasız*" ifadesinden anlaşılmaktadır.⁴¹ Diyarbakır şer'îye mahkemesinde de benzer yönde uygulamalar mevcut olmuştur. 15 Nisan 1741 tarihinde Diyarbakır kadısı Feyzullah Nafiz, mahkemeye

³⁸ Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 187.

³⁹ ... *yirmi seneden mütecevaz emekdâr-ı mahkeme olduğundan ...* İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 334.

⁴⁰ Nuri Kavak, "Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'îyye Sicillerine Göre)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008) 69; Cahide Bolat, "Tanzimat Dönemi'nde Kadılık Kurumu (1839-1876)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993), 19; Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 191.

⁴¹ "*Hâliyâ Medîne-i Ayntâb mahkemesinde baş kâtib es-seyyid Ahmed Efendi ... inhâ olunur ki: Gurre-i saferü'l-hayrda zabt itmek üzere medîne-i mezbûre niyâbetine bizim İbrahim Efendi tayin olunub bu tarafda birkaç gün meks iktizâ itmekle gurre-i merkûmeden ol tarafa varub dâhil olunca cenâbınıza tefvîz itmeleriyle umûr-ı ibâdullâha mecd ü sâî olub ihtimam üzre olasız vesselam. El-fakîr Ahmed el-kâdî-i asker-i Rumîli-i sâbık*" Mustafa Çavdaroğlu, "61 Numaralı Ayntab Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S.1-100) H.1124-1125/M.1712-1713", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2013), 191.

nâib gelinceye değin ahali arasındaki hukuki işleri görmek üzere mahkeme başkâtibini görevlendirmiştir. Söz konusu görevlendirmede başkâtip bab nâibi olarak tayin edilmiştir.⁴² Bir başka kayda göre 13 Mart 1792'de Diyarbakır kadılığına tayin edilen Mehmet Emin Efendi, Mevlana Muhlis Osman Efendi'yi nâib olarak tayin etmiştir. Nâib Osman Efendi ise o tarihte mahkemede başkâtip olarak görev yapan es-Seyyid Abdulkadir Efendi'yi bab nâibi olarak atamıştır. Aynı nâib, 19 Mayıs 1792'de izinli olarak İstanbul'a gittiğinde dönüşüne kadar mahkeme işlerini yürütmek üzere başkâtip Seyid Mustafa Efendi'yi görevlendirmiştir.⁴³ Yine 18. yüzyıla ait şer'îye sicillerine göre Adana'ya tayin edilen kadı Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin bölgeye varmasına kadar başkâtip Hasan Efendi nâib olarak tayin edilmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla şer'îye mahkemelerine tayin olunan kadı veya nâiblerin görev yerlerine varıncaya kadar ya da izinli olmaları halinde mahkemeye dönünceye kadar başkâtipler mahkeme işlerini yürütmek üzere görevlendirilebilmiştir. Görüldüğü üzere bu yetkilendirme kadı veya nâibin görev yerine geç gelmesi, izinli olmaları gibi belli hallerde gerçekleşmiştir. Bu görevlendirmelerin bazılarında başkâtiplerin nâib veya bab nâibi olarak nitelendirilmeleri de "vekil" olarak görevlendirildiklerine açıkça işaret etmektedir. İlgili örneklerde ahalinin hukuki işlerini yürütmek üzere herhangi bir kâtibin değil başkâtibin tayin edilmesi dikkat çekicidir. Bu da mahkeme işlerinde tecrübeli ve diğer

⁴² "... hâlâ Baş kâtip Sadullah Efendi ... inhâ olunur ki, işbu sene erba'a ve hamsîn ve mi'e ve elf Muharremü'lharâm'ının yirmi sekizinci gününden Bâb Niyâbeti tarafımızdan cenâbınıza tefvîz olunmuşdur. Gerekdir ki, niyâbet-i mezbûru târîh-i mezbûrdan nâib zuhûruna değin vâki' olan umûr-ı şer'îyyeyi icrâda mücidd ü sâ'î olup vâki' olan mevtâ-yı askeriyeyi görüp beyne'l-ahâlî icrâ-yı ahkâm-ı şer'îyyede ser-mû inhîrâfa cevâz göstermeyesiz ... Mine'l-fakîr Feyzullah Nafiz el-Kadı [bi]-medîneti Âmid el-mahmiyye" Diyarbakır Şer'îye Sicilleri Âmid Mahkemesi C. 3, Proje yürütücüsü: Abdulkarim Ünalın, Editör: Ahmet Zeki İzgöer, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 290.

⁴³ "... Amid kazasının umûr-ı Şer'îyyesi bâ-niyâbe uhde-i acizâneme tefhîz ve ihâle olmağın ... bundan akdem dahî her veçhile sadakâtiniz malûmum olduğundan vakt-i hükümetimizden tarafımızdan bâb niyâbeti sana tefvîz ve ihâle ..." Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, 331-332, 334.

⁴⁴ Ömer Korkmaz, Osmanlı Aile Hukuku (18. Yüzyıl Adana Örneği) (Ankara: Akademi-yen Kitabevi, 2018), 54.

kâtiplere nazaran kıdemli olanın kadiya vekalet edebileceğinin kabul edildiğini göstermektedir.

Nâiblerin azledilmesi veya vefat etmesi halinde de başkâtiplerin mahkeme işlerini yürütebildikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buna göre Ankara şer'îye mahkemesi nâibi Hafız Ahmet Efendi 1795 yılında azledilmesi üzerine İstanbul'a gitmiş ve mahkeme işlerini yürütmek üzere bir mürasele ile başkâtip es-Seyyid Halil Efendi'yi görevlendirmiştir. 1815 yılında Ankara nâibi Abdürrezzak Efendi vefat ettiğinde ise bir buyruldu ile başkâtip es-Seyyid Abdurrahim Efendi vekaleten bu görevi sürdürmüştür.⁴⁵ Bu örneklerde de mahkemelere başkâtiplerin vekalet ettiği görülmektedir. Ancak ilgili örneklerde başkâtipler ayrıca nâib şeklinde ifade edilmemiştir. Dolayısıyla mahkeme işlerini vekaleten yürütmek üzere görevlendirilen başkâtiplerin mutlaka nâib olarak tayin edilmesi şart olmamıştır.

Başkâtipler kadılara yalnızca mahkemede vekalet etmemiş, mahkeme dışında yerine getirilmesi gereken hukuki işlemleri de icra edebilmiştir. Bu hususta rastladığımız kayıtlarda başkâtipler vasi tayin etmek,⁴⁶ vekil tayin etmek⁴⁷ için mahallinde meclis-i şer yani mahkeme kurmuş ve ilgili işlemleri yerine getirmiştir.

⁴⁵ Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 186-189.

⁴⁶ "... Hûsûsâtü'l beyânın mahallince kûtûp ve tâhrîr için bittâleb kable şer'iden mezenen â'zam kılınan mahkeme-i şeriyye baş kâtibi ... menzile varıp ... huzûrlarıyla akd-ı meclis-i şer-i ali ettikde mezbûr Hâlil Ağa ibn-i müteveffa Hamza'nın doksan yaşını tecâvüz edip yedini temyize hayır ve şerrini tefrika kâdir olmadığı ... tecviye-i ûmûruna ve emvâlinin hıfz ve sıyâneti hûsûsuna ... mezbûr Edhem Efendi ... târâf-ı şer-i şeriften vâsiy nasb ve tâyin olundukta ... kâtip-i mûmâileyh mâhâlinde kûtûp ve tâhriri ve meân meb'us-ı emnâ ve şer'ile meclis-i şeriye gelip âlâ vûkû ihâ ve tâkrir itmeğîn badet tenfiz mâ vekââ bittalep kûtûp olundu. Mukayyid (mühür), Ser-kâtib (mühür), Kâdî-i Kütahya (imzâ)" Fatih Mehmet Kaya, "96 No'lu Kütahya Şeriyye Sicili'nin (I. Kısım) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2013), 73-74.

⁴⁷ "...târih-i mezkûrda ... Mahkeme-i Şer'iyye Başkâtibi Ali Zühdü Efendi b. Hacı Hasan Efendi'nin mezkûr Dilan? mahallesinde vâki' babam gâib-i merkûmun menziline akd eylediği meclis-i şer'de mûmâ-ileyh Ali Zühdü Efendi huzûrunda şühûd muvâcehesinde tarafından beni gıyâbımda kabûlüme mevkûfe vekâlet-i mutlaka-i sahîha-i şer'îye ile vekil nasb ü ta'yîn edüp..." İstanbul Kadı Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyûn Mahkemesi, 673 Numaralı Sicil, C. 100, Hüküm no: 95, 141.

Farklı bölge ve tarihlerden rastladığımız kayıtlar başkâtiplik ve nâibliğin aynı kimse tarafından yürütülebilmiş olduğunu açıkça göstermektedir. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında Edirne'yi inceleyen bir çalışmada başkâtip olan es-Seyyid Mehmed Haşim Efendi'nin aynı anda nâibliğe de atandığı ifade edilmiştir.⁴⁸ Diyarbakır şer'îye sicillerinde yer alan 1802 tarihli bir müraseleye göre başkâtip Mevlana Mehmed Sadullah Efendi, Diyarbakır nâibi tarafından bab nâibi olarak görevlendirilmiş ve aynı zamanda başkâtipliği yürütmeye devam etmiştir.⁴⁹ Kayseri şer'îye sicillerine ait 1855 tarihli bir kayıttaki şuhudül-hal arasında "*başkâtip nâib-i Hasan Ağa*" yer almıştır.⁵⁰ Bu bağlamda başkâtiplerin kendi görevlerinin yanında kadı vekilliğini de yürütebileceği kabul edilmiştir.

Başkâtiplerin mahkemede kadının bulunmaması halinde kadıya vekalet etmesi Tanzimat sonrası yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerde de yer bulmuştur. 1917 tarihli Usul-ı Muhakeme-i Şer'iyye Kararnamesi ile şer'îye mahkemelerinin teşkilatı ve muhakeme usulü hakkında daha önce çıkarılmış olan çok sayıda nizamname, talimat ve iradelerdeki hükümler bir araya getirilmiş ve eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmıştır.⁵¹ Kararnamenin üçüncü maddesine göre kadının yokluğunda eğer müşavir⁵² de yok ise başkâtip kadıya vekaleten görev alacaktır.⁵³ Söz konusu maddenin gerekçesine bakıldığında bu

⁴⁸ Sadık Emre Karakuş, "XIX. Yüzyıl Başlarında Edirne Mahkemesi ve Çalışma Düzeni", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2/1, (2018): 157.

⁴⁹ Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, 332.

⁵⁰ Necmettin Gürler, "212 Numaralı Şer'îye Sicili (H.1270-1273/M.1853-1856) Transkripsiyon ve Değerlendirme", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2001), 428.

⁵¹ Ahmet Akman, "1917 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyye Kararnâmesi ve Tahlili", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1985), 130-131.

⁵² Şer'îye mahkemeleri ve şer'î hakimler hakkında kapsamlı düzenlemeler içeren 1913 tarihli Hükâm-ı Şer ve Memurin-i Şer'iyye Hakkında Kanun-ı Muvakkat, önemli vilayetlerdeki mahkemelerde daha önceleri bulunan bab nâibleri yerine müşavirlerin görevlendirilebileceğini kayıt altına almıştır. Dolayısıyla müşavirler, klasik dönemde görev alan bab nâiblerinin yerine getirilmiş bir kurumdur. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)* (İstanbul: Arı Sanat, 2017), 341-342.

⁵³ "*Kâdının gaybûbetinde mahkemenin müşâviri olmadığı sûrette mahkeme başkâtibi kâdiya vekâlet eder.*" Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı C. 1*, 906.

yetki kadının ve müşavirin yokluğu ile sınırlandırılmış, yetkinin yalnızca başkâtipliğe hasrı uygun görülmüş ve bu yetkinin kadıya verilen bir hak olmayıp doğrudan doğruya başkâtibe verilmiş kanuna dayanan bir yetki olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴ Böylelikle klasik dönem şer'îye sicillerinde görmüş olduğumuz kadı veya nâibin yokluğunda başkâtibin mahkeme işlerini vekaleten yürütmesi mevzuata dökülmüştür.

Bu itibarla şer'îye mahkemelerinde sırasıyla mukayyidlik, üçüncü ve ikinci kâtiplik yapan kimseler son olarak başkâtipliğe tayin edilmiştir. İncelediğimiz şer'îye sicillerindeki örnekler çerçevesinde başkâtiplerin bazı istisnai hallerde kadı veya nâibe vekalet edebildiği görülmüştür. Buna göre başkâtipler kadı veya nâibin görev yerine geç gelmesi, herhangi bir sebeple mahkemede bulunmaması, azledilmesi veya vefat etmesi halinde mahkemede kadı veya nâibe vekaleten görev alabilmiştir. Rastladığımız kayıtların tamamında kadı veya nâibe vekaleten herhangi bir kâtibin değil başkâtibin görevlendirilmiş olması kıdemli ve tecrübeli kâtiplerin mahkeme işlerini vekaleten yürütebileceğinin kabul edildiğini göstermektedir. Başkâtiplerin ilgili örneklerin bazılarında nâib veya bab nâibi olarak tayin edilmesi de kadıya vekalet ettiklerine açıkça işaret etmektedir. Ancak kadıya vekaleten görevlendirilen başkâtiplerin ayrıca nâib olarak tayin edilmediği örnekler de mevcuttur. Başkâtipler nâib olarak tayin edilmişken başkâtiplik görevini sürdürmeye devam edebilmiştir. Başkâtipler mahkeme dışında da vasi veya vekil tayin etmek gibi işlemleri yerine getirebilmiştir. Başkâtiplerin kadıya vekalet edebileceği 1917 tarihli Usul-ı Muhakeme-i Şer'iyye Kararnamesi'nde de yer almıştır.

B. Kâtipler

Kâtipler nâibin görev alanına giren pek çok işlemi yürütmek suretiyle kadıya vekalet edebilmiştir. Buna dair kayıtlarda kâtipler için

⁵⁴ "... salâhiyet-i mebhûse kâdının gaybûbeti müşâvirin adem-i mevcûdiyeti kayıtlarıyla takyîd edildiği gibi bu takdirdeki vekâletin dahi mahkeme baş kitâbetine hasrı münâsib görülmüş ve keyfiyet-i tevkil kâdıya verilmiş bir hak şeklinde değil doğrudan doğruya baş kâtibe müfevvez vazîfe-i kânuniye mâhiyetinde telakkî olunarak lâyihanın 3 üncü mâddesi bu mülâhazâta göre yazılmıştır." Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı C. 1, 906.

bir unvan olarak nâib ifadesinin her zaman kullanılmamış olması dikkat çekmektedir. Örneğin Amasya mahkemesinde 1625 yılında görülen bir davada daha önce eşini ayrı eve çıkarıp nafakasını ödeyeceğini taahhüt eden kocanın bu taahhüdünü yerine getirmediğinin tespiti amacıyla mahkemeden nâib talep edilmiş, mahkeme keşif için kâtibini görevlendirmiştir.⁵⁵ 1651 yılında Beşiktaş'ta içki içtikleri iddia edilen kimselerin yerinde keşifle tespit edilebilmesi için mahkeme kâtiplerinden Mevlana Said Efendi görevlendirilmiştir.⁵⁶ Mahkeme kâtibi gece vakti meydana gelen bu olayı suçüstü halinde tespit etmiş ve kayıt altına alarak mahkemeye bildirmiştir. 1667 yılına ait Afyon şer'îye sicil kayıtlarında geçen bir uyuşmazlıkta mahkeme kâtibi, yemin teklifinin mahallinde icrası için görevlendirilmiştir.⁵⁷ Kâtip yemin teklifini mahallinde gerçekleştirmiş, sonucunu kayıt altına almış ve durumu mahkemeye bildirmiştir. 1681 tarihli bir başka kayda göre gece vakti zina yapan kimselerin yerinde keşfi için mahkeme kâtipler-

⁵⁵ "... bundan akdem kızımı başka eve çıkarub ve beher yevm nafakasin ve kisvesin göresin deyü meclis-i şerde talak-ı selaseye şart virilmiş idi kızımı başka eve çıkarub lakin nafaka ve kisvesin görmemişdür canib-i şerden nayib varub evi keşf olunması taleb iderim dediğinde kibel-i şerden mahkeme katibi Mehmed Çelebi ve zeyl-i sicilde mesturül-esami müslümanlar ile gönderülüb ..." Fikret Yılmaz, "Amasya'nın Bir Numaralı Şer'îye Sicili", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1987), 34-35.

⁵⁶ "... nam kimesnenin odalarında bazi avratlar kendülere nâmahrem kimesneler ile oturub şirb-u hamr ve fisk üzere oldukları mesmuum olmuşdur. Kabl-i şerden adam taleb iderim. Üzerine varılıb vaki hal keşf ve tahrir olunması matlubumdur didikde ketebe-i mahkemeden mevlâna Said Efendi irsal olunub ol dahi ketebe-i mesturül-esami olan cemaat-i müslimin ile zikr olunan merhum Seyyid Mehmed'in odasına varub ... mezbûrların sudûr iden kelimelerini mevlana-yı mezbur mahallinde tehriren badehu meclis-i şera gelüb vukuu üzere i'la ve inhad eylemeğin ma vakaa bit-taleb ketb olundu." Ramazan Gözen, "Beşiktaş Mahkemesi 62 Numaralı Şer'îye Sicili Defteri (H. 1061-M. 1601)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 8.

⁵⁷ "...beyyine talep olundukta ityan-ı beyyineden izhâr-ı aczedip merkûme İsmihan'a yemin teklîf olunsun dedikte canib-i şer'-i mutahhardan mevlânâ kâtip Ahmed Efendi irsâl olunup ol dâhi zeyl-i kitabda mestûru'l-esâmi olan Süleyman ile varıp mezbûre İsmihan'a ... yemin teklîf olundukta yeminden (...) etmeğin mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb ü tahrîr edip ba'dehu Meclîs-i Şer'e gelip ala-vukû'i'l-ahbar ve takrîr etmeğin mâ-vâkı'a ketbolundu." Hacer Demirbağ, "509 Numaralı Afyon Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 106-107.

rinden Mevlânâ El-hac İbrahim Efendi gönderilmiştir.⁵⁸ Kâtipler ölü keşfi ile ilgili de görevlendirilebilmiştir.⁵⁹ Yine 19. yüzyıla ait bir İstanbul mahkemesi sicil kaydına göre uyuşmazlık konusu evin keşfi için mahkemeden kâtip görevlendirilmiştir.⁶⁰ Vakıf senedi,⁶¹ veraset hücceti⁶² gibi belgeleri düzenlemek için de mahalline gitmek üzere

⁵⁸ "... nâm kimesneler yine medîne-i mezbûre sâkinelerinden olup kendülere nâmahrem Fatıma nâm hatun ile ... muâşeret üzere oldukları mesmûum olmağın kibel-i şerden üzerlerine varılup keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur didikde Küttâb-ı mahkemeden Mevlânâ El-hac İbrahim Efendi irsâl olunup ..." Ayşe Yıldırım, "152 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1092 / 1681-82)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013), 239.

⁵⁹ "... Arnaut karyesinde astani şaraphânesinde cerihen merd oldu deyü ihbâr olunan zimmînin keşfi için Sâdır olan fermân-i 'alilerine imtisâlen kibel-i şer'den me'zûnen irsâl olunan Kâtib Mevlânâ Mustafa Edib Efendi dâ'ileri..." Sibel Yeneroğlu, "144 Numaralı (1805/1806-1806/1807 M.) (1220-1221 H.) Beşiktaş Şer'iyye Sicili", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016), 253.

⁶⁰ "...fermân-ı âlî-şâna imtisâlen zikri câ'î husûsu mahâllinde ber-nehc-i şer'î istimâ' ve fasl u hasm için savb-ı şer'-i enverden me'zûnen bi'l-hüküm irsâl olunan Kâtib es-Seyyid Salih Afif Efendi dâ'ileri ... ile İstanbul'da ... Yahya Paşa Sarayı denmekle meşhûr etrâf-ı erba'ası taş divâr ile muhât el-yevm efendi-i mûmâ-ileyhin uhdelelerinde olan konağa varıp huzûr-ı Müsliminde bi'l-ma'ıyye akd-i meclis-i şer'-i şerif ettiklerinde...kemâ-kân mülkiyet üzre zabt ve tasarrufu iktizâ eylediğini ... küttâb-ı mûmâ-ileyhim mahâllinde bi'l-ma'ıyye ... mütevellî-i müdde'î-i mezbûra tefhîm eylediklerini ketb ve tahrîr ve ma'an meb'ûs ümenâ-i şer'le meclis-i şer'a gelip alâ-vukû'ihî inhâ ve takrîrleri tenfiz olunduğu İstanbul Mahkemesi'nden huzûr." İstanbul Kadı Sicilleri, Proje yöneticisi: M. Akif Aydın, Editör: Coşkun Yılmaz, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, (2014) İstanbul Mahkemesi, 148 Numaralı Sicil, C. 90, Hüküm no: 440, 489. Aynı tarihlerde benzer bir kayıt için bakınız: "... zikri câ'î husûsu ber-nehc-i şer'î istimâ' ve fasl u hasm için savb-ı şer'-i enverden me'zûnen irsâl olunan Kâtib es-Seyyid Salih Afif Efendi dâ'ileri mahmiye-i İstanbul'da Kapan-ı dakikde vâki' nâib efendilere mahsûs çardak ta'bîr olunur mahalle varıp ... ve sâir mazbûtü'l-esâmî Müslimîn huzûrlarında akd-i meclis-i şer'-i nebevî ettikde..." İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi, 148 Numaralı Sicil, C. 90, Hüküm no: 439, 488; İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi, 148 Numaralı Sicil, C. 90, Hüküm no: 43, 90.

⁶¹ "... zikr i ati husus mahallinde istima ve fasl u hasmî için bililtimas canib-i şeriat-ı garradan mezûnen bil-hüküm irsal olunan Mevlana Katib Yakub Efendi ... varub zeyli küttâbda mektûbi'l-esâmî müslimin huzurlarında akd eylediği meclisi şer-i şerif-i enverde vakf-ı câiz-zikrde li-eclî't-tescil ve'l-itmâmü'l-emre vet-tesbîl mütevellî nasb olunan Hâtibzade Ali Efendi mahzarında ... vakf-ı sahih-i şeri ve habs-ı sarîhi mer'î vakf u habs edip şol vechle şart u tayîn eyledi ki ..." Hamza Keleş, "H.1334/M.1915 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Yozgat Vakıfları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1990), 104-112.

⁶² "... aşağıdaki durumun yerinde tesbit ve tescili için şer'î mahkeme tarafından yargılamaya yetkili kılınan zabıt kâtibi Hacı Râkım Efendi oğlu Ali Efendi, ... eve varmış

kâtipler görevlendirilebilmiştir. Dolayısıyla kâtipler, tıpkı nâib gibi cezai ve hukuki olmak üzere çeşitli işlem ve uyuşmazlıklarda keşif işlerini yürütmek suretiyle kadılarına vekalet etmiştir.

Kadı vekilini ifade eden nâib unvanı ile kâtip unvanlarının aynı kişide birleşmesine sıklıkla rastlanılmıştır. Örneğin 1571 tarihli bir mühimme kaydında Gazze mahkemesinde görev alan “nâyib ü kâtip” ten bahsedilmektedir.⁶³ Yine 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında Kırım bölgesine ait şer'îye sicillerini inceleyen bir çalışmada hem nâiblik hem de kâtiplik yapan iki kişinin isimlerinin geçtiği ifade edilmiştir.⁶⁴ Söz konusu kimseler “Kâtibü'l-hurûf Abdulbaki en-nâib” ve “Kâtibü'l-hurûf Hasan Efendi en-nâib” şeklinde kayıtlara geçmiştir. Urfa şer'îye mahkemesine ait 1868-1869 tarihli sicillerde nâib sıfatıyla keşif⁶⁵ ve mahallinde yemin için görevlendirilen⁶⁶ Salih Efendi'nin keşfe dair bir başka kayıta kâtip sıfatıyla anılmış olduğu görülmüş-

ve şer'î meclisi kurmuştur: ... Miralay Reşat Bey'in verâseti babası Ziya Paşa'ya münhasır olduğunu ... şen-i mecliste iddia etmiş ve müteveffânın Hilâl-i Ahmer'de olan terekisini almak üzere mirasçılık hücceti talep eylemiştir. ... ilmühaberi de durumu teyit için ibraz edince, verâset durumunun açıklandığı şekilde olduğu ... şehâdetleriyle hukûken kesinleşmiş ve müteveffânın terekisinin babası Ziya Paşa'ya verilmesi hususundaki yazılı hüccet tescil edildikten sonra adı geçene verilmiştir. Baş kâtip İbrahim Hâlid (mühür), Kadı Mustafa Âsım (mühür)” Şer'îye Sicilleri II (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1989), 215. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür: Mustafa Kırmızıgül, “6/702 Numaralı Üsküdar Şer'îye Mahkemesi Sicil İ'lâmları (H. 1289-1290/M.1872-1873)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2002), 105.

⁶³ “... Gazze Mahkemesinde Zeynüddîn bin el-Masrîkî nâm kimesne sâbıkâ nâyib ü kâtip olup mahkemedan men'u ref' olmasına hüküm vârid olmuş iken hâliyâ sancak-beğlerine girüp anların mesnedi ile müslimânların haylî [akçasın] ekliidüp virmeyüp 'şer'le halâs olmak için' hüküm recâsına' arzylemişsin ...” 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996), 442.

⁶⁴ Kavak, “Kırım'ın Karasu Kazası”, 66.

⁶⁵ “... savb-ı şer'-i enverden irsal olunan naibimiz Salih Efendi ... münaza'a fih olan divar olduğu menzile varub ... sa'ire Ebniye ahvaline muttalî' Müslimin huzurlarında 'akd-i meclis-i şer'i ettikde ...” Halil Çoban, “206/3 Numaralı Urfa Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (367 – 602)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2018), 182-183.

⁶⁶ “... ba'de'l-def' ve'l-inkâr dafi' merkûm 'Abdullah efendi ber-vech-i muharrer def müdde'âsına mutabık ityan-i beyyineden izhar-i 'aciz ile bi'l-taleb müvekkile-i merkûm muhazziratdan olmakla kibel-i şer'den mürsel naib Salih Efendi da'ileri ma'rifetiyle hanesinde dafi' merkûm hazır olduğu halde ba'de'l-tahlif eş-şer'i mucbebiyle ...” Çoban, “206/3 Numaralı Urfa”, 77.

tür.⁶⁷ Dolayısıyla Salih Efendi mahkeme kâtiplerinden biri olup mahkeme dışında yemin teklifi, keşif gibi işlemlerde nâib sıfatıyla görevlendirilebilmiştir. Yani Osmanlı yargı uygulamasında 16. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan geniş bir tarihsel aralıkta kâtiplik ve nâibliğin aynı kişide birleşmesi mümkün olabilmıştır. Bu da kâtiplerin sıklıkla vekil olarak görevlendirildiğini göstermektedir.

1917 tarihli Usul-ı Muhakeme-i Şeriyye Kararnamesi mahkeme dışında yargılamaya yardımcı işlemleri kâtiplerin icra edebileceğini açıkça düzenlemiştir. Buna göre mahkeme dışında yapılması gereken yemin teklifi, şahitlerin dinlenmesi veya keşif gibi işlemler, mahkeme kâtipleri arasından nâib sıfatı ile tayin edilecek biri tarafından yerine getirilecektir.⁶⁸ Görüldüğü üzere klasik dönemde esasen nâiblerin icra ettiği, uygulamada kâtiplerin de icra edebildiği mahkeme dışındaki işlemlerin Tanzimat sonrası mevzuatta açıkça kâtiplerin nâib sıfatı ile yerine getireceği düzenlenmiştir. Böylelikle söz konusu uygulama Tanzimat sonrası hukuk düzenlemelerinde yerini alarak kanunlaşmıştır.

Sonuç itibariyle kâtipler özellikle mahkeme dışında yapılması gereken keşif gibi işlemleri kadiya vekaleten yerine getirebilmiştir. Esasında kadiya vekaleten nâiblerin icra ettiği bu işlerin kâtipler tarafından da sıklıkla icra edilebildiği farklı tarih ve bölgelere ait şer'îye sicillerinden anlaşılmaktadır. Kadı vekilini ifade eden nâib unvanı ile kâtip unvanının aynı kişide birleşmesi de kâtiplerin kadiya vekaletine işaret eden bir başka noktadır. Tanzimat sonrası yürürlüğe konulan 1917

⁶⁷ "... taraf-ı şer'den mürselen kâtib Salih Efendi ... mahale varub akd-i meclis eylediklerinde ... ba'de'l-keşf ve'l-mu'âyene ... müdde'i aleyhim merkûmun dükkanların sakafının ta'mirinden sahih sularının müdde'i merkûm Abdurrahmanın dükkanından cereyanından men'îyle mahal-i aherden cereyana tenbih olduğu huzur-i 'âlilerine arz ve i'lam olundu." Çoban, "206/3 Numaralı Urfa", 301-302. Salih Efendi'nin kâtip sıfatıyla gittiği bir başka keşif kaydı: "... meyanlarında münaza'a fih olan müşterek oldukları menzil-i mezbûr derununda bulunan yazlığı mahallinde keşfine tarik-i şer'den irsal olunan katib Salih Efendi ile ..." Çoban, "206/3 Numaralı Urfa", 462.

⁶⁸ "Teklif-i yemin, istima-ı şühud ve icray-ı keşf gibi mahkeme haricinde yapılmasına lüzum görülen hususatta kadı, ketebe-i mahkemeden birini dahi nâib tayin edebilir." Ahmed Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku C. 1 (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 905.

tarihli Usul-ı Muhakeme-i Şeriyye Kararnamesi ile klasik dönemde nâiblerin yürütmüş olduğu mahkeme dışındaki işlemlerin kâtipler tarafından yürütüleceği açıkça düzenlenmiş, burada da ilgili kâtip nâib sıfatı ile anılmıştır.

SONUÇ

Kâtip Osmanlı şer'îye mahkemelerinde mahkeme kayıtlarını tutmakla görevli olup kadı veya nâib tarafından mürasele ile tayin edilmiştir. İslam Osmanlı hukukuna göre ayırt etme gücüne sahip, baliğ ve hür kimseler arasından atanabilen kâtiplerin aynı zamanda Müslüman, adil ve hukuk bilgisini haiz olması aranmıştır. Hanefi fakihlerden Serahsî kâtiplerin gerektiğinde hakimin yerine geçerek hakime vekalet edebileceğini, bu anlamda kâtiplerin hakimliğe ehil kimselerden olması gerektiğini kabul etmiştir. İslam hukuk uygulamasında kâtipler mevcut olmuş, Emeviler döneminde kadılık mesleğinin ilk basamağı olarak kâtiplik esas alınmıştır. Abbasiler döneminde kadının hasta olması halinde kadıya vekalet ederek mahkemede kadılık görevini icra eden kâtime dair bilgiye rastlanılmıştır. Anadolu Selçuklu döneminden günümüze ulaşan bir mahkeme kaydında, kaydı kaleme alan kimsenin kendisinden nâib şeklinde bahsetmiş olması da bu dönemde kâtiplerin kadıya vekil olarak görevlendirilebilmiş olduğuna işaret etmektedir. Osmanlı Devleti'nde de benzer uygulamalara rastlanılmıştır. İncelediğimiz şer'îye sicil kayıtlarındaki örnekler çerçevesinde bazı istisnai hallerde başkâtiplerin kadı veya nâibe vekalet ettiği görülmüştür. Buna göre kadı veya nâibin görev yerine geç gelmesi, bir sebepten mahkemede bulunmaması, azledilmesi veya vefat etmesi halinde başkâtipler vekaleten mahkemeye başkanlık edebilmiştir. İlgili örneklerin bazılarında başkâtiplerin nâib olarak tayin edildiği görülmektedir. Ahalinin hukuki işlerini yürütmek üzere herhangi bir kâtibin değil başkâtibin tayin edilmesi mahkeme işlerinde tecrübeli ve diğer kâtiplere nazaran kıdemli olanın kadıya vekalet edebileceğinin kabul edildiğini göstermektedir. Başkâtipler niyabetle birlikte başkâtiplik görevini de icra etmeye devam edebilmiştir. Şer'îye mah-

kemelerinde aynı kimseden nâib ve kâtip olarak bahsedilen kayıtlara da sıklıkla rastlanılmıştır. Nâiblerin icra etmekte olduğu mahkeme dışındaki işlemlerin kâtipler tarafından da yapılabilmiş olduğu görülmüştür. İlgili kayıtlarda kâtipler için nâib unvanı her zaman kullanılmamıştır. Tanzimat sonrası yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerden 1917 tarihli Usul-ı Muhakeme-i Şeriyye Kararnamesi'nde başkâtiplerin kadiya vekalet etmesi açıkça düzenlenmiştir. Buna göre şer'îye mahkemesinde kadının yokluğunda eğer müşavir de yok ise başkâtip kadiya vekaleten görev alacaktır. Yine aynı kararname mahkeme dışında yapılması gereken yemin teklifi, şahitlerin dinlenmesi ve keşif gibi işlemlerin mahkeme kâtipleri arasından nâib sıfatı ile tayin edilecek bir kimse tarafından icra edileceğini düzenlemiştir. Böylelikle Osmanlı uygulamasında kâtiplerin kadiya vekaleti Tanzimat sonrası mevzuatında yerini almıştır.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) <Özet-Transkripsiyon-İndeks> Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002.

- Afyoncu, Erhan ve Ahışalı, Recep. "Kâtip". TDV İslam Ansiklopedisi. 25 (2022): 53-55.
- Ahışalı, Recep. "Muhzır". TDV İslam Ansiklopedisi. 31 (2020): 85-86.
- Akgündüz, Ahmed. İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku C. 1. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.
- Akman, Ahmet. "1917 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îyye Kararnâme-si veTahlili". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. Tarih-i Cihan Güşa. Çeviri: Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Arsal, Sadri Maksudi. Türk Tarihi ve Hukuk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Aslan, Nasi. İslâm Yargılama Hukukunda "Şühûdü'l Hal" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması. Adana: Karahan Kitabevi, 2018.
- Atar, Fahrettin. İslam Adliye Teşkilatı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Atar, Fahrettin. "Mahkeme". TDV İslam Ansiklopedisi. 27 (2003): 338-341.
- Atar, Fahrettin. İslam Yargılama Hukukunun Esasları. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Avcı, Mustafa. Türk Hukuk Tarihi Dersleri. Konya: MimozaYayınları, 2012.
- Aydın, M. Akif. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Beta, 2014.
- Bayındır, Abdulaziz. İslâm Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması). İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Bolat, Cahide. "Tanzimat Dönemi'nde Kadılık Kurumu (1839-1876)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.
- Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmed. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011.
- Cin, Halil ve Akyılmaz, Gül. Türk Hukuk Tarihi. Konya: Sayram Yayınları, 2018.

- Çavdaroğlu, Mustafa. "61 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S.1-100) H.1124-1125/M.1712-1713". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2013.
- Çoban, Halil. "206/3 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (367 – 602)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2018.
- Demir, Abdullah. Mufassal Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Astana Yayınları, 2019.
- Demirbağ, Hacer. "509 Numaralı Afyon Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi, 2017.
- Diyarbakir Şer'iyeye Sicilleri Âmid Mahkemesi C. 3. Proje yürütücüsü: Abdulkerim Ünalın. Editör: Ahmet Zeki İzgöer. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Ekinci, Ekrem Buğra. Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası). İstanbul: Arı Sanat, 2017.
- Ekinci, Ekrem Buğra. Osmanlı Hukuku. İstanbul: Arı Sanat, 2019.
- Gözen, Ramazan. "Beşiktaş Mahkemesi 62 Numaralı Şer'iyeye Sicili Defteri (H. 1061-M. 1601)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Gürler, Necmettin. "212 Numaralı Şer'iyeye Sicili (H.1270-1273/M.1853-1856) Transkripsiyon ve Değerlendirme". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2001.
- İstanbul Kadı Sicilleri. Proje yöneticisi: M. Akif Aydın. Editör: Coşkun Yılmaz. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2014.
- Karakuş, Sadık Emre. "XIX. Yüzyıl Başlarında Edirne Mahkemesi ve Çalışma Düzeni". Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi. 2/1 (2018): 141-174.

- Kaşgarlı Mahmud. Divan-ı Lûgat-it Türk C. I-II-III. Çeviri: Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Kaşgarlı Mahmud. Divan-ı Lûgat-it Türk C. IV. Çeviri: Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Kavak, Nuri. "Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'îyye Sicillerine Göre)". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Kavak, Nuri. "Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi". Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies. 2/2 (2015): 1-10.
- Kaya, Fatih Mehmet. "96 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili'nin (I. Kısım) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2013.
- Kayar, Betül. "Osmanlı Yargı Teşkilatında Nâib". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. 1 (2020): 189-234.
- Kazıcı, Ziya. İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Keleş, Hamza. "H.1334/M.1915 Tarihli Şer'îyye Siciline Göre Yozgat Vakıfları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1990.
- Kılınç, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihûn: Osmanlı Arabuluculuğu". II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri 2. (2016): 15-81.
- Kılınç, Ahmet ve Kayar, Betül. "Osmanlı Yargılama Hukukunda 'Şuhûdü'l Hâl'in Fonksiyonun Yeniden Değerlendirme Gerekliliği". Adalet Dergisi. 62-63 (2019): 33-48.
- Kılınç, Ahmet ve Öztürk, Merve Nur. "Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l Hâlin Statü ve Mesleklerinin Tahlili". NEÜHFD. 4/1 (2021): 185-205.
- Kırmızıgül, Mustafa. "6/702 Numaralı Üsküdar Şer'îye Mahkemesi Sicil İ'lâmları (H. 1289-1290/M.1872-1873)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2002.

- Korkmaz, Ömer. Osmanlı Aile Hukuku (18. Yüzyıl Adana Örneği). Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. "Kâtip". TDV İslam Ansiklopedisi. 25 (2022): 49-52.
- Ortaylı, İlber. Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı. İstanbul: Kronik Kitap, 2016.
- Özdemir, Rifat. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Öztürk, Merve Nur. "Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l Hâl", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2021.
- Öztürk, Said. "Kassam". TDV İslam Ansiklopedisi. 24 (2021): 579-582.
- Serahsî. Mebsût C. 16. Editör: Mustafa Cevat Akşit. Tercüme Eden: Soner Duman/Osman Güman. Tahsis Eden: Hamdi Döndüren/Fahrettin Atar. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2018.
- Şer'îye Sicilleri C. II. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1989.
- Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?". Bilig. 44 (2008): 25-44.
- Turan, Osman. "Selçuk Türkiye'sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukukî Bir Vesika". Belleken. 16/62 (1952): 251-260.
- Üçok, Coşkun ve Mumcu, Ahmet ve Bozkurt, Gülnihal. Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Turhan Kitabevi, 2017.
- Yeneroğlu, Sibel. "144 Numaralı (1805/1806-1806/1807 M.) (1220-1221 H.) Beşiktaş Şer'iyye Sicili". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.
- Yıldırım, Ayşe. "152 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1092 / 1681-82)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013.
- Yılmaz, Fikret. "Amasya'nın Bir Numaralı Şer'îye Sicili". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1987.

- Yılmazçelik, İbrahim. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yurtseven, Yılmaz. "İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. 2 (2018): 85-139.
- Yurtseven, Yılmaz ve Kayar, Gürcan. "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şuhûdü'l Hâl". AÜHFD. 8/1(2018): 57-77.
- Yurtseven, Yılmaz ve Şahin, Gamze Nur. "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın YargıYetkisi". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. 1 (2016): 159-206.
- Yusuf Has Hacib. Kutadgu Bilig. Çeviri: Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.